ЛЮДИНА як базовий концепт, вербалізований ептонімами О. Вайлда в німецькій мові

Н. А. Оніщенко

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків, Україна
Corresponding author. E-mail: naonishc77@gmail.com

Paper received 19.05.18; Accepted for publication 28.05.18.

https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-166VI49-08

Анотація. У статті розглядається явище ептонімів у межах еколінгвістики. Ептоніми є наслідком впливу когнітивних, соціальних і культурних чинників адаптації нових явищ до існуючого мовного середовища. Вивчаються концептуальні чинники, що інтегрують ептоніми в німецькомовне середовище. Описується конфігурація концептів, вербалізованих ептонімами О. Вайлда в німецькій мові. Домінантним є мегаконцепт ЛЮДИНА, йому підпорядковані такі концепти, як ЧОЛОВІК-ЖІНКА, МЕНТАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ, МОРАЛЬНІ ЯКОСТІ, МІЖОСОБИСТІСНІ СТОСУНКИ, ЖИТТЯ, СУСПІЛЬСТВО.

Ключові слова: *концепт, еколінгвістика, ептонім, цитата, вербалізація.*

Останнім часом у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві набуває розвитку еколінгвістична парадигма, яка сягає своїм корінням до лінгвокультурологічних теорій Е. Сепіра та В. фон Гумбольдта. Засновником сучасної еколінгвістики є американський дослідник Ейнар Хауген, який у своїй фундаментальній праці [3] визначає особливості взаємодії різних складових і рівнів національної мови (стандарт, національний варіант, діалект, говірка) між собою, а також у свідомості носія. Враховуючи символьне природне соціокультурне когнітивне оточення мови, що підкреслюється в роботі [6], можна визначити еколінгвістику як аспект філологічної науки про процеси та дії, завдяки яким люди використовують своє навколишнє середовище для створення свідомої екології, що підтримує вектори співвідношень та існування людини в ширшому сенсі, з урахуванням природних чинників розвитку мови. Це робить екологічну парадигму сучасною альтернативою антропоцентризму. Завдяки своєму природничому корінню еколінгвістика має своєю ознакою міждисциплінарність [7] та уможливлює методики аналізу, що поєднують лінгвосеміотичний, лінгвокогнітивний та лінгводискурсивний підходи [2].

За принципом екологічності мова – це не лише інструмент пізнання навколишнього світу, але й засіб впливу на природне і соціальне середовище існування [6]. Один з базових постулатів еколінгвістики полягає у впливі на формування та функціонування мови різнорідних чинників: природних, семіотичних, соціокультурних та когнітивних [там само]. У свою чергу, мова здійснює свій вплив на вищезгадані середовища. Тож вивчення сукупності чинників, які впливають на мову та знаходяться під її впливом, є наразі *актуальним* та потребує нових підходів, уможливлених у трьох окремих перспективних поглядах [1, URL]:

1) інтралінгвальному, пов'язаному з культурою мови, стилістикою, риторикою, що включає дослідження порушень правильності, ясності, логічності, виразності та інших комунікативних якостей мови;

2) інтерлінгвальному, який бере до уваги багатомовність як середовище існування окремої етнічної мови і проблеми зникнення мов та зменшення лінгвістичної різноманітності на Землі;

3) транслінгвальному, пов'язаному з використанням одиниць, засобів, реалій однієї мови, культури в контексті іншої мови, що належить до іншої культури в художній літературі, фольклорі, публіцистиці. Це цитування іноземних мікротекстів, практика перекладу.

Об'єкт представленого дослідження, ептоніми (у ширшому розумінні – одиниці у формі від слова до висловлення, які мають відтворюваний характер) вживаються цитатно та мають усвідомлюване мовцями авторство. Велика кількість ептонімів у німецькій мові має іншомовне походження (що пояснюється згаданим чинником автора як прецедентної особистості), і це говорить про необхідність поєднання при аналізі ептонімів 1) чинника авторства в особистісному та культурологічному вимірі; 2) чинника перекладу/перекладача; 3) суто мовних чинників, що власне уможливлює транслінгвальний підхід в еколінгвістиці.

Гіпотезою дослідження є наявність концептуальних чинників адаптації іншомовних цитат німецькою мовою. Тому предметом роботи є вербальні прояви віднесеності цитат Оскара Вайлда, перекладених та вживаних німецькою мовою, до певних концептів /концепту. З огляду на це, для верифікації гіпотези дослідження (наявність концептуальних чинників ептонімізації) слугувало застосування таких *методів*: інтерпретаційний аналіз тексту для встановлення конфігурації концептів, які вербалізуються ептонімами О. Вайлда в німецькій мові; метод моделювання концептосфери ептонімів О. Вайлда із визначенням її домінанти. *Матеріалом* дослідження стали 318 ептонімів авторства Оскара Вайлда, вилучені методом суцільної вибірки з німецькомовних словників та збірок цитат та афоризмів.

Оскар Вайлд вважається одним найцитованіших англомовних письменників у світі (поряд з Вільямом Шекспіром). Вайлд супроводжував німців протягом усього 20-го століття в різних іпостасях і вважається сучасником усіма, хто знайомий з його виплеканим грецькою традицією діалогічним хистом [4, с. vi]. Німецькі дослідження творчості Вайлда, які розпочалися в 30-і роки 20-го століття, не відрізнялися системністю і зводилися до впливу британського письменника на формування німецької суспільної комедії (напр. Штернгейм), або німецького бульварного театру (напр. Курт Гетц) [там само, с. 21]. Дослідник та перекладач Вайлда М. Меєрфельд підкреслює його «блискучий», навіть такий, «що іскриться», «діамантово сяє» стилістичний талант Вайлда [5, с. 461].

Німецькі дослідження творчості О. Вайлда непрямо підтверджують гіпотезу, що саме теми, які обирав ірландський письменник, і форма, в якій він викладав свої думки, належать до чинників адаптації його ептонімів іншими лінгвокультурами, зокрема німецькою.

У нашому дослідженні за кількісним принципом виокремлено домінуючі тематичні концепти. Всі вони підпорядковані мегаконцепту ЛЮДИНА і висвітлюють окремі риси цього складного гештальтного концепту.

 ©|*N. A. Onishchenko 2018*

Цими концептами нижчого порядку є (див. Рис. 1)

ЧОЛОВІК– ЖІНКА

Підкреслюється оцінна амбівалентність жіночої природи (1), відданість жінки (2), її недалекоглядність (3), марнославство чоловіків (4), їх зрозумілий склад (5), – і в основному проблематичність стосунків обох статей (6-8).

(1) "Alle Frauen werden wie ihre Mütter, das ist ihre Tragödie. Kein Mann wird wie seine Mutter, das ist seine Tragödie." – Ernst muß man sein, 1. Akt / Algernon

(2) "Die Frau ist die geistige Gefährtin des Mannes, im öffenlichen wie im privaten Leben. Ohne sie würden wir die wahren Ideale vergessen." – Eine Frau ohne Bedeutung, 1. Akt / Kelvil

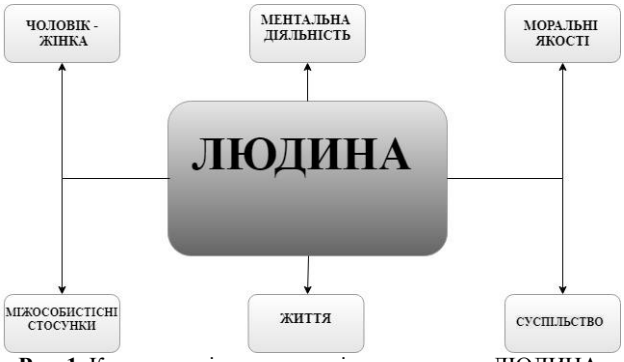

Рис. 1. Концепти, підпорядковані мегаконцепту ЛЮДИНА, вербалізовані епонімами О. Вайлда

(3) "Frauen besitzen einen wundersamen Instinkt. Alles entdecken sie, nur das Nächstliegende nicht." – Ein idealer Gatte, 2. Akt / Lord Goring

(4) "Frauen werden durch Komplimente niemals entwaffnet. Männer stets." – Ein idealer Gatte, 1. Akt/ Mrs. Cheveley

(5) "Männer kann man analysieren, Frauen ... nur bewundern." – Ein idealer Gatte, 1. Akt / Mrs. Cheveley

(6) "Heutzutage sollte uns nichts überraschen – außer glücklichen Ehen." – Eine Frau ohne Bedeutung, 2. Akt / Lady Caroline

(7)"Zwischen Mann und Frau ist keine Freundschaft möglich. Es gibt Leidenschaft, Hass, Liebe, Verehrung, aber keine Freundschaft." – Lady Windermeres Fächer, 2. Akt / Lord Darlington

(8) "Männer heiraten aus Überdruß, Frauen aus Neugier. Beide werden enttäuscht." – Eine Frau ohne Bedeutung, 3. Akt / Lord Illingworth

Якщо вважати концептуальну пару ЧОЛОВІК–ЖІНКА доменом, то на нього також профілюється концепт КОХАННЯ: кохання як мірило (9), як контейнер для стосунків (10), як валоратив (11).

(9) "Jeder ist der Liebe würdig, nur der nicht, der sich selbst für würdig hält." – De Profundis

(10) "In der Liebe betrügt man anfangs sich selbst und am Ende andere." – Eine Frau ohne Bedeutung, 3. Akt / Lord Illingworth

(11) "Ich hielt Ehrgeiz für das Größte, aber das war falsch. Liebe ist das Größte auf der Welt. Es gibt nichts als Liebe." – Ein idealer Gatte, 3. Akt / Sir Robert Chiltern

МЕНТАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Акцентуються аспекти пам'яті (12), глибини мислення (13), небезпечності самого факту мислення (14–16), але й водночас негожість «не-мислення» (17).

(12) "Das Gedächtnis ist das Tagebuch, das wir immer mit uns herumtragen." – Ernst muß man sein, 2. Akt /Miss Prism

(13) Das schlimmste Laster ist die Seichtheit. Alles ist gut, was man geistig erfaßt hat." – De Profundis

(14) "Ein Gedanke, der nicht gefährlich ist, ist nicht wert, als Gedanke zu gelten." – Der Kritiker als Künstler, Szene 2 / Gilbert

(15) "Denken ist das Ungesündeste in der Welt." – Der Verfall der Lüge / Vivian

(16) "Alles Denken ist unmoralisch. Sein eigentliches Wesen ist Zerstörung. Wenn Sie über etwas nachdenken, töten Sie es. Nichts überlebt, wenn man darüber nachdenkt." – Eine Frau ohne Bedeutung, 3. Akt / Lord Illingworth

(17) "Es gibt nur eine Sünde, und das ist die Dummheit." – Der Kritiker als Künstler, Szene 2 / Gilbert

МОРАЛЬНІ ЯКОСТІ ЛЮДИНИ

Не заперечуючи наявність справжніх чеснот, наприклад волі (18), О. Вайлд виражає амбівалентне ставлення до совісті (19), терпіння (20) і відкрито критикує суспільну фальшиву «моральність» (21–23).

(18) "Die Basis des Charakters ist die Willenskraft." – De Profundis

(19) "Das Gewissen macht uns alle zu Egoisten." – Das Bildnis des Dorian Gray, Kapitel 8 / Lord Henry

(20) "Man ist versucht, den Menschen als vernunftbegabtes Tier zu definieren, das immer die Geduld verliert, wenn es der Vernunft gemäß handeln soll." – Der Kritiker als Künstler, Szene 2 / Gilbert

(21) "Von allen Posen ist die moralische die anstößigste." – Der Kritiker als Künstler, Szene 2 / Gilbert

(22) "Moral ist die letzte Zuflucht derer, die die Schönheit nicht begreifen." – Die Wahrheit der Masken

(23) "Moral ist einfach die Haltung, die wir gegen Leute einnehmen, von denen wir persönlich nicht erbaut sind." – Ein idealer Gatte, 2. Akt / Mrs. Cheveley

МІЖОСОБИСТІСНІ СТОСУНКИ

У фокус автора потрапляють нейтральна комунікація (24), дружба і сварки в цілому (25-27), прощення зокрема (28).

(24)"Wenn die Leute mit mir über das Wetter reden, bin ich mir stets sicher, daß sie etwas ganz anderes meinen." – Ernst muß man sein, 1. Akt / Gwendolen

(25) "Bei der Wahl seiner Feinde kann man nicht vorsichtig genug sein." – Das Bildnis des Dorian Gray, Kapitel 1 / Lord Henry

(26) "Ich wähle meine Freunde nach ihrem guten Aussehen, meine Bekannten nach ihrem Charakter und meine Feinde nach ihrem Verstand." – Das Bildnis des Dorian Gray, Kapitel 1, S.18 / Lord Henry

(27) "Großzügigkeit ist das Wesen der Freundschaft." – Der ergebene Freund / der Müller

(28) Dafür gab es keine Sühne; aber wenn Vergebung unmöglich war, war doch Vergessen möglich." – Das Bildnis des Dorian Gray, Kapitel 16

Важливими концептами, дотичними до ЛЮДИНИ, є ЖИТТЯ та СУСПІЛЬСТВО, які по відношенню до ЛЮДИНИ виступають контейнерами. ***ЖИТТЯ*** для людини є місцем (29), має характеристику довжини (30), поєднує в собі взаємовиключні властивості (31), є валоративом (32).

(29) "In der Stadt lebt man zu seiner Unterhaltung, auf dem Land zur Unterhaltung der anderen." – *Ernst muß man sein, 1. Akt / Jack*

(30) "Das Leben war zu kurz, dass man die Fehler eines anderen auf seine Schultern laden konnte. Jeder lebte sein eigenes Leben und zahlte seinen eigenen Preis dafür. Das Schlimme war nur, dass man für einen einzigen Fehler so oft bezahlen musste." –*Das Bildnis des Dorian Gray, Kapitel 16*

(31) "Die Seele kommt alt zur Welt und wird jung. Das ist

die Komödie des Lebens. Der Leib kommt jung zur Welt und wird alt. Das ist die Tragödie des Lebens." – *Eine Frau ohne Bedeutung, 1. Akt/Lord Illingworth, Mrs. Allonby*

(32) "Das Leben ist viel zu wichtig, um ernsthaft darüber zu reden."–*Lady Windermeres Fächer, 1.Akt, Lord Darlington*

СУСПІЛЬСТВО оцінюється О. Вайлдом виключно негативно. Це інститут, який не може терпіти талановитих (33), мислячих (34-35), героїчних людей (36), але існувати без нього не можна (37).

(33) "Das Publikum ist wunderbar nachsichtig. Es verzeiht alles außer Genie."–Der Kritiker als Künstler, Szene 1/Gilbert

(34) "Eine öffentliche Meinung gibt es nur da, wo Ideen fehlen."–Maximen zur Belehrung der Übergebildeten, Maxime 2

(35) "Die Gesellschaft verzeiht oft den Verbrechern. Sie verzeiht nie den Träumern." – Der Kritiker als Künstler, Szene 2 / Gilbert

(36) "Früher haben wir unsere Helden kanonisiert, heute werden sie vulgarisiert." – Der Kritiker als Künstler, Szene 1 / Gilbert

(37) "Mit der Gesellschaft zu leben – welche Qual! Aber außerhalb der Gesellschaft zu leben – welche Katastrophe." – Eine Frau ohne Bedeutung, 3. Akt / Lord

Таким чином, конфігурація мегаконцепту ЛЮДИНА і ознаки кожного з підпорядкованих йому концептів свідчать про те, що особливість мислення та авторського стилю Оскара Вайлда є одним із важливих чинників ептонімізації цитат з його творів у німецькій мові.

До *перспектив* дослідження транслінгвальних адаптацій ептонімів у межах еколінгвістичного підходу належить залучення міждисциплінарних методик рецепції певного автора в лінгвокультурі-приймачі, а також підходу з позицій когнітивного перекладознавства для виявлення адаптаційних механізмів, що гіпотетично впливають на вкорінення слова/тексту в лінгвокультурі-приймачі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бернацкая А.А. О трех аспектах экологии языка *Вестник КрасГУ. Серия "Гуманитарные науки"*. 2003. № 4. С. 32–38.
2. Alexander R., Stibbe A. From the analysis of ecological discourse to the ecological analysis of discourse. *Language Sciences*. 2014. Vol.41. P. 104–110.
3. Haugen E. The Ecology of Language. Stanford, CA: Stanford University Press, 1972. P. 324–329.
4. Kohlmayer R. Oscar Wilde in Deutschland und Österreich: Untersuchungen zur Rezeption der Komödie und zur Theorie der Bühnenübersetzung. Tübingen: Niemeyer, 1996. 452 S.
5. Meyerfeld M. Oscar Wilde in Deutschland. *Das literatische Echo*. Berlin, 1902-3. V. S. 458-462.
6. Steffensen S.V., Fill A. Ecolinguistics: the state of the art and future horizons. *Language Sciences*. 2014. No 41. P.6–25.
7. Stibbe A. An ecolinguistic approach to critical discourse studies. *Critical Discourse Studies*. 2014. Vol.11, Iss.1. P.117–128.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. 250.000 Zitate, Sprüche, Aphorismen und 'Geflügelte Worte'. URL: http://www.zitate.eu (Datum des letzten Zugriffs: 15.05.2018)
2. Über 12.000 Zitate und Sprüche für jede Gelegenheit. URL: http://www.zitate.de (Datum des letzten Zugriffs: 15.05.2018)
3. Zitate online. URL: http://www.zitate-online.de (Datum des letzten Zugriffs: 15.05.2018)
4. Zitate, Sprüche, Aphorismen. URL: http://www.gutzitiert.de (Datum des letzten Zugriffs: 15.05.2018)
5. Zitate und Sprüche. URL: http://www.zitate.net (Datum des letzten Zugriffs: 15.05.2018)

REFERENCES

1. Bernatskaya A.A. On three aspects of the language ecology. *Krasnoyarsk State Univ. Messenger, Series of humanities*. 2003. № 4. P. 32–38.
2. Alexander R., Stibbe A. From the analysis of ecological discourse to the ecological analysis of discourse. *Language Sciences*. 2014. Vol.41. P. 104–110.
3. Haugen E. The Ecology of Language. Stanford, CA: Stanford University Press, 1972. P. 324–329.
4. Kohlmayer R. Oscar Wilde in Germany and Austria: study of comedy reception and of stage translation theory. Tübingen: Niemeyer, 1996. 452 S.
5. Meyerfeld M. Oscar Wilde in Germany. *Literary Echo*. Berlin, 1902-3. V. S. 458-462.
6. Steffensen S.V., Fill A. Ecolinguistics: the state of the art and future horizons. *Language Sciences*. 2014. No 41. P.6–25.
7. Stibbe A. An ecolinguistic approach to critical discourse studies. *Critical Discourse Studies*. 2014. Vol.11, Iss.1. P.117–128.

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. 250.000 quotations, sayings, aphorisms and 'winged words'. URL: http://www.zitate.eu (Last accessed: 15.05.2018)
2. About 12.000 quotations and sayings for all occasions. URL: http://www.zitate.de (Last accessed: 15.05.2018)
3. Quotations online. URL: http://www.zitate-online.de (Last accessed: 15.05.2018)
4. Quotations, sayings, aphorisms. URL: http://www.gutzitiert.de (Last accessed: 15.05.2018)
5. Quotations and sayings. URL: http://www.zitate.net (Last accessed: 15.05.2018)

HUMAN as the basic concept verbalized by Oscar Wilde's eptonyms in German

N. A. Onishchenko

Abstract. This article deals with the phenomenon of eptonyms within the framework of the ecolinguistics. Eptonyms result from the influence of cognitive, social and cultural factors of adapting new phenomena to the existing linguistic environment. The paper dwells on conceptual factors integrating eptonyms to the German-language environment. The study reveals the configuration of concepts verbalized in eptonyms by O. Wilde in German. Dominating is the megaconcept HUMAN subordinating such concepts as MAN-WOMAN, MENTAL ACTIVITY, MORAL QUALITIES, INTERPERSONAL RELATIONSHIPS, LIFE, SOCIETY.

***Keywords*:** *concept, ecolinguistics, eptonym, quotation, verbalization.*

ЧЕЛОВЕК как базовый концепт, вербализованный эптонимами Оскара Уайльда в немецком языке

Н. А. Онищенко

Аннотация. В данной статье рассматривается явление эптонимов в рамках эколингвистики. Эптонимы являются следствием влияния когнитивных, социальных и культурных факторов адаптации новых явлений к существующей языковой среде. Изучаются концептуальные факторы, интегрирующие эптонимы в немецкоязычную среду. Описывается конфигурация концептов, вербализированных эптонимами О. Уайльда в немецком языке. Доминантным является мегаконцепт ЧЕЛОВЕК, подчиняющий такие концепты, как МУЖЧИНА-ЖЕНЩИНА, МЕНТАЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ, МОРАЛЬНЫЕ КАЧЕСТВА, МЕЖЛИЧНОСТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ, ЖИЗНЬ, ОБЩЕСТВО.

Ключевые слова: *концепт, эколингвистика, эптоним, цитата, вербализация.*